

УДК 574.4:630*272 (477.51)

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАПЛАВНИХ ЛІСІВ ЗЕЛЕНОЇ ЗОНИ М. ЧЕРНІГОВА

В.Б. Брайко, здобувач

*Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

Наведено результати досліджень заплавних лісів зеленої зони м. Чернігова. Для підвищення екологічного потенціалу при створенні нових і переформуванні існуючих насаджень в заплавах Десни необхідно розширити видове і формове різноманіття аборигенних та інтродукованих деревних і кущових порід з урахуванням їх лісівничо-ценотичних особливостей.

Ключові слова: лісопарки, видове і формове різноманіття, едатопи, типи лісу.

Лісові біоценози зеленої зони м. Чернігова, що розміщені в заплавах і надзаплавних терасах Десни та її притоків, несуть у собі певні риси як зональних, так і інтразональних (азональних) ознак, що характеризуються навіть на відносно невеликій площі (100-300 га) значною строкатістю едатопів (від B_2 – свіжі субори до D_4 – вологі діброви) з різним рівнем їх древованості та затоплення, зумовлених різноманіттям екологічних умов. Ці обставини є суттєвою причиною іншого лісорослинного ефекту в заплаві, де типи лісу значимо відрізняються від типів лісу в нагірних лісах [4], тобто динаміка вологості не тільки визначає гідрологічний режим ґрунтів, але й в цілому впливає на умови місцезростання, а відтак – і на формування лісових біоценозів. Тому встановлення чітких діагностичних ознак заплавних типів лісу дозволить не лише об'єктивно виділяти самі типи лісу і проводити їх інвентаризацію, а й прогнозувати можливі напрямки сукцесійних змін внаслідок антропогенної трансформації екологічних умов, приймати науково обґрунтовані лісогосподарські рішення, спрямовані на вирощування біологічно стійких і довговічних насаджень, здатних забезпечити високий екологічний потенціал. Це надзвичайно важливо для всіх заплавних лісів і, особливо, лісопарків м. Чернігова, які, окрім притаманних для них рекреацій-

них функцій, мають забезпечити високі водотрансформаційні параметри, оскільки Десна є стратегічним джерелом водопостачання не лише м. Чернігова, а й м. Києва.

Мета нашої роботи спрямована на вивчення сучасного стану заплавлених лісів зеленої зони м. Чернігова, відповідності насаджень лісорослинним умовам та обґрунтування напрямків розширення видового і формового різноманіття аборигенних і інтродукованих деревних і кущових порід при створенні нових та переформуванні існуючих насаджень. Для виконання поставленої мети використовувалися загальновідомі лісівничо-таксаційні методи.

Клімат досліджуваного регіону характерний для Східного Полісся України та характеризується наступними показниками: середня температура повітря $+6,4^{\circ}\text{C}$ (абсолютно максимальна $+37^{\circ}\text{C}$, абсолютно мінімальна -37°C), кількість атмосферних опадів – 560 мм (в окремі роки їх кількість підвищується до 850 мм і знижується до 340 мм), тривалість вегетаційного періоду – 195 днів (найменша серед усіх лісокультурних районів України), відносна вологість повітря в теплий період року – від 50 до 80%, у вегетаційний період переважають західні і північно-західні вітри, пізні весняні заморозки – середина травня, ранні осінні – перша декада вересня. Висоти рельєфу лісопаркової зони характеризуються відмітками 106-111 м.

Загальна площа зеленої зони м. Чернігова складає 772,9 га, у т.ч. загального користування – 665,7 га. До складу насаджень загального користування входять три парки (загальна площа – 40,5 га), три сквери (загальна площа – 9,3 га), два бульвари (загальна площа – 11,3 га), сади житлових районів (загальна площа – 20,7 га), а також вісім лісопарків загальною площею 583,9 га. Насадження спеціального призначення загальною площею 107,2 га представлені озелененими вулицями, дорогами, площами, промисловими і комунально-складськими об'єктами тощо.

Найбільшим (площа – 286,0 га) є лісопарк «Кордівка», який за функціональним призначенням поділений на зону масового відпочинку (17,0 га міського саду) і зону інтенсивної рекреації

– 269,0 га. Типи ландшафтів представлені тут закритими (числі і мішані, одноярусні деревостани з повнотою 0,6-1,0 і рівномірним розміщенням дерев по площі) – 23,6%, напівзакритими (такі ж насадження, але з повнотою 0,3-0,5) – 54,3% і відкритими (рідколісся з повнотою 0,1-0,2) просторами – 20,4%. Дороги, стежки, лінії електропередач, для яких тип ландшафту не встановлювався, займають 1,7% площі лісопарку.

Незважаючи на те, що забезпеченість населення міста зеленими насадженнями загального користування є достатньо високою і складає 21,4 м² на 1 жителя, що в 1,3 рази перевищує нормативний показник, лісопарк «Кордівка» в силу низької естетичної привабливості практично не відвідується населенням, за винятком центральної частини, де розташовані основні елементи благоустрою. Внаслідок незначного рекреаційного навантаження насадження лісопарку мають слабку стадію рекреаційної дигресії: трав'яний покрив не пошкоджений, підстилка – не порушена, підріс і підлісок – у хорошому стані і утворює густі зарості.

Лісопарк «Кордівка» розташований в заплавах Десни та її притоків і репрезентує насадження інших лісопарків, розташованих в заплавах річок. У цих умовах на світло сірих, сірих лісових і дерново-підзолистих ґрунтах сформувалися характерні для заплавних лісів Східного Полісся лісорослинні умови з перевагою свіжих і вологих судібров та дібров, які займають 95,1% всієї площі лісопарку і належать переважно до добре дренованих едатопів з короткочасним (до 15 днів) і середнім (до 30 днів) затопленням [4].

Незважаючи на сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, породний склад лісопарку, де переважають штучні насадження, які займають 74,5% його території, не відрізняється широким видовим та формовим різноманіттям аборигенних і інтродукованих деревних і кущових порід. Переважаючими деревними породами є тополя чорна і біла, що зростають на 49,4% площі, і верба ламка – 31,3%, тобто, ці деревні породи сумарно займають 80,7% території «Кордівки». Дуб звичай-

ний, як едифікатор цих лісорослинних умов, займає 6,1% площі, ясен звичайний – 4,0, вільха чорна – 4,6%. Інші деревні породи (дуб бореальний, клени гостролистий і ясенелистий, вільха сіра, берест, береза пухнаста, липи) займають в середньому від 0,1 до 2,0% площі лісопарку. В підрості переважає клен ясенелистий, який утворює густі зарості і захаращеність. Підлісок представлений свидиною криваво-червоною, пухиреплідником калинолистим, аморфою чагарниковою. У трав'яному покриві переважає злакова рослинність, а в розріджених древостанах – кропива дводомна, чистотіл.

Найбільшу площу (36,5 і 37,9% відповідно) займають стиглі і перестійні тополеві і вербові насадження III і V класів бонітету. Насадження I^б і I^а класів бонітету займають 15,3% території та представлені дубом звичайним і бореальним, ясенем звичайним, кленом гостролистим, берестом, вільхою чорною, що свідчить про високу ґрунтову родючість лісопарку, а також березою повислою. У зв'язку з тим, що насадження створювалися в 60-ті роки минулого століття як паркові посадки з розміщенням посадкових місць 3x3 і 3x4м, найбільшу площу (39,5%) займають насадження з повнотою 0,5, при цьому вербові насадження з повнотою 0,4 займають площу 36,4%, з повнотою 0,5 – 43,7%; тополеві – 25,2 і 42,4% від загальної їх площі відповідно.

Санітарний стан насаджень залежить від цілого ряду факторів, у тому числі й від видового складу деревних і кущових порід, їх відповідності лісорослинним умовам. Так, насадження дуба звичайного і бореального, ясена звичайного, кленів, береста, берези повислої, вільхи чорної мають хороший стан і представлені здоровими деревами в усіх вікових групах. У той же час, серед тополь і верб виявлено лише 21,6 і 23,0% здорових дерев відповідно. За існуючого пасивного режиму господарювання вже найближчими роками активізуються процеси їх послаблення і всихання, що призведе до необхідності переформування перестійних насаджень і в першу чергу – тополево-вербових [4].

Для вивчення стійкості деревних і кущових порід до різних термінів затоплення та визначення асортименту порід для захисного (рекреаційного) лісорозведення і лісовідновлення в заплавах річок Полісся України науковими співробітниками Придеснянської дослідної станції наприкінці 60-х років минулого століття було закладено дослідні культури за участю більше 30 деревних і кущових порід, значна частина з яких – екзоти [2, 3]. Обстеження дослідних ділянок, проведені нами у 2009 році, свідчать про те, що при переформуванні існуючих і створенні нових лісопаркових насаджень у заплавах зеленої зони м. Чернігова можна і потрібно значно розширити видове і формове різноманіття насаджень за участю як аборигенних деревних і кущових рослин, так і екзотів. Зокрема, для цих цілей можна використовувати горіхи (чорний, сірий, маньчжурський, грецький, Зібольда), дуб звичайний і бореальний, клени (гостролистий, сріблястий, явір, польовий, татарський), ясени (зелений, звичайний, пухнастий), тополі (білу, бальзамічну, волосистоплідну, канадську, пірамідальну, китайську, а також гібридні форми) бархат амурський, акацію білу, граб звичайний (для граба звичайного регіон наших досліджень є східною межею його природного ареалу, яка проходить через Семенівну – Хоми – Бахмач [1] і в нагірних умовах він практично тут не зустрічається. Наявність граба в заплавах рік Придеснянського Полісся пояснюється більш м'якими метеорологічними умовами в заплавах порівняно з ділянками на верхніх ланках гідрологічної сітки [4]. На думку М.І. Гордієнка [1], поширення граба звичайного в заплавах пов'язане з переважанням свіжих судібров і дібров, для яких він є чітким індикатором цих умов місцезростання), модрина сибірську, ялицю білу, ялину звичайну, тую західну, а також ліщину звичайну, черемху звичайну, калину звичайну, жимолость татарську, бузину чорну, бруслини (європейську і бородавчасту), види глоду тощо. Варто зазначити, що в дослідних насадженнях, на відміну від тополево-вербових, сформувалось характерне для лісових біоценозів середовище з перевагою в трав'яному покриві лісових видів – індикаторів свіжих і вологих судібров і дібров.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на з'ясування лісівничо-ценотичних особливостей деревних і кущових порід в заплавних едатопах, врахування яких дозволить не лише зберегти екологічний потенціал насаджень, але й підвищити їх біологічну стійкість, лісомеліоративний, естетичний та рекреаційний потенціал, а й сприятиме перенесенню значної частини рекреаційного навантаження з міських насаджень (садів, скверів) на заміські ліси (лісопарки).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко М. І. Лісівничі властивості деревних рослин / М. І. Гордієнко, Н. М. Гордієнко. — К. : Вістка, 2005. — 817 с.
2. Кузмин Е. Н. Устойчивость древесных пород против затопления и развития их корневых систем на разных уровнях поймы / Е. Н. Кузмин // Лесоводство и агролесомелиорация. — К. : Урожай, 1978. — Вып. 50. — С. 62—69.
3. Репневский В. В. Устойчивость некоторых древесных и кустарниковых пород к затоплению и их использования для пойменного лесоразведения / [Репневский В. В., Репневская М. А., Кузмин Е. Н.] — К. : Урожай, 1971. — Вып. 27. — С. 25—31.
4. Ткач В.П. Заплавні ліси України. — Харків : Право, 1999. — 368 с.